

G. D. S Z A N Z S E J E V :

A történeti nyelvfejlődés tanulmányozásának néhány kérdéséhez.

Ismeretes, hogy N.J.Marr az összehasonlító-történeti módszert, amely a történelmi életük során hosszú ideig együtt élő népeknek a nyelvei közötti reális összefüggéseket tanulmányozta, a világ legkülönbözőbb nyelveinek rendszertelen és önkényes összehasonlításával cserélte fel. N.J.Marr és "tanítványai" az efajta összehasonlítást a "valóban idealista négyelemes analízis" segítségével és úgy valószínűsítették meg, hogy egyáltalán nem vették figyelembe azokat a reális történelmi kapcsolatokat, amelyek a nyelvek és a nyelvek alkotói és hordozói, a népek között voltak. Ezzel együtt járt az is, hogy az összehasonlító-történeti módszert nagy hangon "idealistának és laikusnak" bélyegezték, hogy gőgösen lenéztek minden olyan kísérletet, amely a rokonnyelvek tanulmányozására irányult, mondván, hogy ezek a kísérletek az "ősnyelvi" elmélet megnyilvánulásai, és fennren hirdették a maguk üres formuláját a nyelvrokonságról mint társadalmi konvergációról /shozsgyenyije/, és a nyelvi rokonság hiányáról, mint társadalmi divergációról /raszhozsgyenyije/.

Marr tanítása szerint a nyelvrokonság, pl. a szláv nyelvek rokonsága egy viszonylag későn bekövetkezett "társadalmi konvergációnak" az eredménye. Ebből a lármás kijelentésből logikusan kellett következnie annak, hogy a nyelvi rokonság hiánya pl. ugyanezen szláv nyelvek és mondjuk a délafrikai nyelvek között - társadalmi divergációnak a következménye. Mitől való divergálásnak a következménye? Az eredendő négyelemes egységtől, ettől a mindent felölelő és valóban bibliai "ősnyelvtől". Innen ered az a másik marrista tétel is, hogy a világ összes nyelve rokon és kölcsönösen kereszteződött egymással. N.J.Marr és "tanítványai" éppen ezért hasonlítgathatták össze nyakra-főre bármelyik orosz vagy gruz szót a földkerekség bármelyik nyelvének bármilyen más szavával, ausztráliai, eszkimó, kelta, mongol, kínai, sumir, kaldeus, szudáni, stb.stb. szavakkal.

Az "ősnyelvi" elmélet marrista kritikája tehát, amely szerint ez az elmélet "fajelméleti" és "nacionalista korlátoltságú", csupán látszólagos kritika, mivel a - mondjuk - övezeti "ősnyelvek" elméletét lényegében az egységes világ-"ősnyelv" "elméletével" cseréli össze, amely "világ-ősnyelv" az évezredek kódéből hol a négyelemes totemek képében, hol pedig ellenkezőleg, végtelen sok ázálék-nyelv formájában jelenik meg utódainak csodálkozó tekintete előtt.

Azt a tényt, hogy a világ nyelvei oly rendkívül sokfélék /a nyelvek állítólag N.J.Marr matematikai "pontossággal" megállapított négy őselemére mennének vissza/ az új "nyelvelmélet" a stadiális fejlődés történelemellenes sémájával és a nyelveknek ugyancsak történelemellenes és erőszakolt stadiális osztályozásával próbálta megmagyarázni.



Ilymódon N.J.Marr a nyelvek történeti vizsgálatát zsákutcába juttatta s ebből a zsákutcából a szovjet nyelvtudományt I.V.Sztálin hatalmas génusza vezette ki.

1950. június 20-án, ezen a mindnyájunk számára nagy jelentőségű és emlékezetes napon, a lángelme józan hangja végetvetett a marriista ködösítésnek, és ezzel a szovjet nyelvtudomány a fejlődés új, sztálini szakaszába lépett. I.V.Sztálin zseniális nyelvészeti munkáiban a dolgok velejéig ható tudományos alapossággal és ugyanakkor rendkívül egyszerűen tisztázza a nyelv legbonyolultabb problémáit és a nyelvészet kérdéseire vonatkozó egész sor tételt állít fel. A szovjet nyelvtudomány ezekkel a tételekkel felvértezve teljesítheti és kell is, hogy teljesítse fő feladatát, a nyelvfejlődés belső törvényeinek tanulmányozását.

A történeti nyelvfejlődés kérdéseire vonatkozó zseniális sztálini tételek közül itt csupán egyre utalunk: eszerint a nyelvek fejlődése "... a nemzetségi nyelvektől a törzsi nyelvekhez, a törzsi nyelvektől a népek nyelvéhez, a népek nyelvétől a nemzeti nyelvekhez" visz.

A nyelvtudós feladata, hogy konkrét nyelvi anyagon megmutassa: - K.Marx és F. Engels szavaival élve - a spontán keletkezett nyelv miként emelkedett föl nemzeti nyelvvé, miközben történelmi fejlődése során végigment azokon a fokozatokon, amelyek az idézett sztálini utalásban vannak konkretizálva.

Tanulmányunkban e nyelvészeti feladat megoldásának csupán általános irányvonalait igyekezünk megjelölni, hiszen teljes mértékben tudatában vagyunk annak, hogy ehhez sok-sok nyelvtudós közös erőfeszítései szükségesek s feltétlenül részt kell venniük benne a történészeknek, régészeknek és néprajztudósoknak is.

A zseniális sztálini tételek nemcsak a nyelvek tanulmányozását és történeti fejlődésük belső törvényszerűségeinek tanulmányozását érintő egész programot tartalmazzák, hanem arra is pontosan rámutatnak, hogy ezt a programot a nyelvtudósoknak hogyan kell a tanulmányozott nyelvek konkrét anyagán végrehajtaniok.

A szovjet nyelvészek csak akkor lesznek képesek meghonosítani a marxizmust a nyelvtudományban, ha követik Sztálinnak a nyelvészet kérdéseire vonatkozó valamennyi utmutatását és a valóban történeti, marxista-leninista nyelvtudomány terén csak akkor érhetnek el döntő sikereket, ha végleg kisöprik N.J.Marr történelemellenes kutatói módszertanát.

Rendkívül nehéz helyzetbe kerülhet a nyelvtudós, amikor kísérletet tesz arra, hogy megállapítsa a nemzetségi nyelveknek, az ósközösségi rend nyelveinek a kialakulásában és fejlődésében érvényesülő törvényszerűségeket. Arról van szó, hogy, először, azoknak az etnikai csoportoknak a nyelveit, amelyek a kulturfelődés legalacsonyabb fokán vannak vagy nemrég még azon voltak, alig-alig tanulmányozták vagy jóformán nem is tanulmányozták eddig, főként egymáshoz való kapcsolataik és viszonyuk tekintetében. Dél-Amerika belsejében, Afrika egyenlítő-környéki területeinek, Ausztráliának és a csendesóceáni szigeteknek a nyelveire gondolok. Má-



sodszor: a legkevesebb ember által beszélt<sup>2</sup> nyelvek napjainkban vagy távol esnek az emberiség kulturaközpontjaitól, vagy a hegyek szakadékaiban az emberiség kulturfejlődésének fő összekötővonalaitól messze találhatók. Amerika és Eurázia legészakibb nyelveire, valamint Dél-Amerika belsőjének és Afrika egyenlítő-környéki területeinek nyelveire gondolok, azokra a nyelvekre, amelyeknek a hordozóiról, ezek többségéről vagy legalábbis egy részéről lehetetlen föl nem tételeznünk, hogy történelmük során valamikor a multban hatalmasabb és erősebb szomszédaik szorították ki őket a földgolyónak ezekre a megélhetési szempontból legalkalmatlanabb és legnehezebb területeire. Harmadszor: a kevés ember által beszélt nyelvek többsége mindamellett azoknak az erősebb és sok ember által beszélt nyelveknek a gyűrűjében él, amelyek valószínűleg hatással voltak rájuk. Negyedszer: a nemzeti társadalom, az ősközösségi rend problémáit csak elvétve tanulmányozták, noha a szovjet régészet és néprajz az utóbbi években eléggé kézzelfogható eredményeket ért el e téren, főként a szibériai paleolit és neolit korra vonatkozóan. Arról már nem is beszélünk, hogy a lehető leggyengébben, vagy jóformán alig vizsgálták meg eddig azokat a problémákat, amelyek a történelem ama időszakának felderítésével függenek össze, amikor az ősi, kezdetleges fokon álló emberek áttértek a nemzeti társadalomra, a nemzeti szervezeteiről a törzsi szervezetekre. Ötödször: régészetünk és néprajzunk, noha igen nagy eredményeket ért el, mégsem mentes a marista jellegű hibáktól. Az, ami ezekben a tudományágakban I.V.Sztálin zseniális munkáinak közzététele óta a sajtóban megjelent, egyelőre sajnos semmi jelét sem mutatja annak, hogy a régészek és a néprajzosok kellő elmélyültséggel helyrehozták és valóban felismerték azokat a hibákat, amelyeket N.J.Marr hatása alatt az ősközösségi rend vizsgálata terén elkövettek. Pedig N.J.Marr hamis "elmélete" a nyelvek és népek kereszteződéséről, az össze-vissza való kereszteződésekről, épp ezekben a tudományágakban hódított tért, talán még jobban, mint a nyelvészetben.

A leíró néprajzi monográfiákban nem mindig találunk utalást arra nézve, hogy mire gondol a szerző, amikor a "nemzetiség", "törzs", "vezér", "fejedelem" /sőt "király"/, stb. műszavakat minden valógatás nélkül használja.

Az elmondottakból is látható, hogy a mai periférikus /északi/ és az egyes kontinensek mélyén beszélt /délamerikai, ausztráliai vagy afrikai/ nyelvek fejlődésében észlelhető sajátosságok tanulmányozása nagy mértékben fényt deríthetne a távoli mult nemzeti nyelveinek kialakulása és fejlődése terén érvényesült törvényszerűségekre, ill. ezek tanulmányozására /e nemzeti nyelvek valamikor az utánuk következő emberi kultúra és civilizáció fő utvonala mentén keletkeztek és fejlődtek ki/.

Különösen hasznos lenne nyelvészetileg konkretizálni N.N.Mikluha-Mikla érdekes új-guineai kutatásait.

Ily módon egészen világos, hogy ami a távoli mult nemzeti nyelveinek fejlődésében, és főként kialakulásában érvényesülő alapvető és fő törvényszerűségeket illeti, a törzsi nyelvek tanulmányozásából kiindulva csupán megközelítő feltevéseket és feltételes sémákat dolgozhatunk ki. Csak az ősidők nyelvi strukturájával kapcsolatosan - napjaink és a közelmult legfejletlenebb nyelveinek vizsgálatából kiindulva - mondhatjuk, hogy "ez egyszerű és szegényes szótári szókészlettel bíró nyelv volt, de megvolt a ma-



ga nyelvtani rendszere, igaz, hogy kezdetleges, de mégis nyelvtani rendszere" /I.Sztálin/. Ha a népek nyelveiben vagy a nemzeti nyelvekben sorra vesszük a törzsenyelvi sajátosságokat s a megfelelő, pl. maradvány-jelenségeket, akkor, ha csak megközelítően is, de képet alkothatunk magunknak arról, hogy a nemzeti nyelveknek fejlődésük utolsó szakaszán milyen szerkezeti sajátosságaik voltak.

Ugyanugy, ahogy az ember anatómiája a majom anatómiájának nyitja, a burzsoá gazdaságtan pedig az antik gazdaságtané, a mai, főként törzsi nyelveknek a strukturája kulcsot ad nekünk a nemzeti nyelvek strukturájának megértéséhez; egyes mai nyelvek kialakulásának és fejlődésének sajátosságai és törvényszerűségei lehetővé teszik számunkra, hogy ugyanezeket a nemzeti nyelvek viszonylatában is megértsük. K.Marx éppen a termelés történelmi fejlődésében megfigyelhető általános és egyéni vonások elemzésével kapcsolatosan írta, hogy "... noha a legfejlettebb nyelveknek a legkevésbé fejlett nyelvekkel vannak közös törvényeik és funkcióik, de mégis éppen ettől az általánostól és közöstől való eltérések azok, amik a fejlődésüket kialakítják".<sup>4</sup> Éppen ezért írja I.V.Sztálin, hogy "... a mai nyelv elemei még az őskorban, a rabszolgaság előtt jöttek létre." Valóban, azoknak az ausztráliaiaknak és polinéziaiaknak a nyelveiben /és sok van ilyen/, akik még nemrég a vadság középső fokán voltak, már többé-kevésbé fejlett nyelvtani rendszer található, ami elvileg és alapjában nem különbözik a fejlődés jóval magasabb fokán álló törzsek és népek nyelveinek a nyelvtani rendszerétől. Azt hiszem, ezek az adatok megerősítik azt, hogy strukturájuk szempontjából a nemzeti nyelvek nem különböznek a törzsi nyelvektől, a törzsi nyelvek a népek nyelveitől, ez utóbbiak pedig a nemzeti nyelvektől. Ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy a nyelvek a nemzeti állapotról a nemzeti nyelv szintjéig ívelő fejlődésükben nem mentek át semmiféle strukturális változásra. Csupán azt akarjuk mondani, hogy ezek a strukturális változások nem függenek össze a nemzeti nyelvektől a törzsi nyelvek felé, stb. haladó fejlődéssel. Ezek a változások végbemehettek a törzsi nyelveket megelőző korszakokban is, a törzsi nyelvek korának folyamán is, több korszak folyamán is, több alap s azoknak megfelelő felépítmények folyamán is. Minden nyelvre érvényes sablont itt sem állíthatunk fel.

Valóban, ha a világ legkülönbözőbb nyelveinek különböző strukturáit elemezzük, arra az eredményre jutunk, hogy ezek a strukturák semmiképpen nem függenek attól, hogy az illető nyelvek hordozói melyik etnikai képződmény-fokon - nemzeti, törzsi, népi, nemzeti fokon - találhatók, sem attól, hogy a tudomány milyen társadalmi-gazdasági alakzatok viszonyai között találja a népeket, melyeknek nyelveit vizsgálja.

Ilymódon, amikor a különböző etnikai képződményű népek /nemzetiség, törzs, nép és nemzet/ nyelveinek a kialakulásában és fejlődésében levő különbségeket kutatjuk, figyelmünket nem a strukturális sajátosságokra, hanem valami másra kell összpontosítanunk. Ezt a valami mást, szerintünk, a nyelvek konvergációinak és divergációinak folyamatában észlelhető sajátosságokban, a nyelveknek a népek etnikai kialakulása különféle szakaszain nyelvjárásokra



való szétदारabolódásának sajátosságaiban kell keresnünk. És ezeknek a sajátosságoknak a vizsgálata során kell megállapítanunk az adott nyelvek és nyelvjárások kialakulásában és fejlődésében érvényesülő törvényszerűségeket. Ha a nyelv az emberek érintkezésének eszköze és szerszáma, akkor a nyelvtudomány feladata az adott esetben az, hogy meghatározza, milyen társadalmat szolgáltak vagy szolgálnak az egyes nyelvek vagy nyelvjárások. Ha kezdetben az emberek egyes különálló nemzeti közösségekben éltek s etnikai fejlődésükben nem érték el a törzsi fokot, akkor ez vajjon azt jelenti-e, hogy minden nemzeti közösségnek olyan nyelve volt, ami a másik nemzeti közösség számára teljesen érthetetlen volt s ami a többi nemzeti közösség nyelveivel semmiféle genetikai kapcsolatban nem állott? És - következtetésképpen - mik lehettek a "nemzeti közösségi nyelvek", ha nem olyan "tisztán csak" nemzeti közösségi társadalom nyelvei, amely még nem ismerte a törzsi egyesüléseket? Ebből egyáltalán nem következik, hogy minden nemzeti közösségnek feltétlenül olyan különálló nyelve volt, amely genetikailag teljesen önálló lett volna, mint mondjuk a baszk nyelv a román nyelvek között. Mert ellenkező esetben kénytelenek lennénk a policentrizmus valló etnológiai elméletet logikai abszurdumig vinni: eredetileg annyi művelődési és etnikai központ létezett genetikailag egymástól kezdettől fogva független, különálló nyelvekkel, amennyi nemzeti közösség összesen volt a földön.

Sz.P. Tolsztof prof. felállítja azt a tételt, hogy a nemzeti közösségi nyelvek a nemzeti közösségek hosszantartó érintkezésének folyamán közelednek egymáshoz, ennek következtében jön létre a korai /a törzsi rendszert megelőző/ nemzeti közösségi rendre jellemző ősi nyelvi folytonosság, amelynél nincsenek éles nyelvi határok.<sup>6</sup> De vajjon milyenek voltak a nemzeti közösségi nyelvek feltételezett "közeledésük" előtt, hol, honnan és hogyan keletkeztek, milyen messzire terjedt ki "az ősi nyelvi folytonosság" /az egész emberlakta világra vagy csupán néhány etnikai és kultur-övezet határain belülre/? Erre persze elég nehéz válaszolni mindaddig, amíg az antropológia és a régészet fel nem tárja, ki nem ássa a föld belsejéből a távoli múlt összes hozzáférhető és megmaradt emlékét, azzal, hogy meghatározza az illető korok etnogeográfiáját. Sokkal valószínűbb, noha egyelőre csak sejthetjük, hogy az első nemzeti közösségi nyelvek a nyelvi folytonosság viszonyai között, vagyis kialakulásuk folyamán és bizonyos etnokulturális övezetekben belül ilyen nyelvi folytonosságot alkotva jöttek létre. Sz.P. Tolsztof prof. sémája számunkra kévéssé kielégítőnek látszik azért, mert, először, e séma alapján logikai lehetetlenségig vihető a policentrizmus elmélete, másodszor, nem számol a nemzeti közösségek és törzsek megoszlásának és új nemzeti közösségek és törzsek kialakulásának közismert tényeivel, melyekre F. Engels és L. Morgan mutatott rá, továbbá, harmadszor, holmi igen korán végbemenő - és lehetetlen - "közeledéseket" tétel fel /milyen gazdasági alapon?/, amelyek a törzsek kialakulásával semmiféle kapcsolatban nincsenek.

Ha az első nemzeti közösségi nyelvek alapszókinccse rendkívül szegényes, és nyelvtani rendszere is igen kezdetleges volt, akkor fel kell tételoznünk, hogy éppen ezért az egy és ugyanazon övezeten belüli nyelvek között aligha lehettek éles nyelvi határok. Ennek a körülménynek meg kellett könnyítenie a nemzeti közösségi nyelvek egymáshoz való közeledését a törzsek és törzsi nyelvek kialakulásának korában. Ily módon, az éles nyelvi határok hiánya /az ősi nyelvi folytonosság/ e nyelvek között sokkal inkább feltétele, mintsem /és nem annyira/ következménye volt annak, hogy ezek a nyelvek közeledhettek egymáshoz, majd pedig összeolvadhattak; a közeledésre és egybe-



olvadásra, amely bizonyos övezeteken belül a törzsi nyelvek kialakulását előkészítette, akkor került sor, amikor ehhez a szükséges gazdasági viszonyok megértek. Ebben az értelemben Sz.P. Tolsztoj koncepciója az ősi nyelvi folytonosságról minden figyelmet megérdemel.

Azt hisszük, hogy ha a régészekkel és etnológusokkal karöltve pontosan meghatározzuk az ősi nyelvi folytonosságot /és a kezdetleges korai nyelvet/, amelyet bizonyos övezeti határok között kell elképzelnünk és az ősi nemzetségi nyelvek első forrásának kell tekintenünk, ez kivezethetné a nyelvtudományt az "ősnyelvi" Scylla és a végtelen mennyiségű kezdeti nyelvet feltételező marri Charybdis közötti, vagyis az egyenesvonalú monocentrizmus és az ugyancsak egyenesvonalú és logikai lehetetlenségig vitt policentrizmus közti örvényből.

Ha a jelenkorban bizonyos nemzetek, pl. az angolok, amerikaiak, stb., egy és ugyanazon nyelven beszélnek, ha sok nemzeti nyelv, pl. a szláv, germán, román, török, mongol, finnugor, stb. nemzeti nyelvek egymással genetikailag összefüggnek s így a közismert nyelvcsaládokat alkotják, akkor még inkább nincs semmi alapunk arra, hogy tagadjuk hasonló jelenség lehetőségét a nemzetségi nyelvek korára vonatkozóan. Nagy valószínűséggel kell feltegmünk, hogy valamikor ezek a nemzetségi nyelvek több nemzetség nyelvei voltak és egymással genetikailag összefüggtek. Ezután ezek a nyelvek szétváltak úgy, hogy - Engels kifejezése szerint - ősi egységüknek csaknem minden nyoma elenyészett, ami az ősi nyelvi folytonosság megszakadására és olyan nyelvek sokaságára vezetett, amelyek között nincs látható genetikai kapcsolat.

4

A szóbanforgó kérdés megoldásánál feltétlenül tekintetbe kell vennünk az etnológiában közismert néhány tény. Mindenekelőtt, a nemzetségeket vagy nemzetségi közösségeket nem szabad úgy elképzelnünk, hogy azok egymástól teljesen el voltak szigetelve. Ismeretes, hogy a nemzetségek a fejlődésnek egy bizonyos fokán, többek közt, az emberek exogám egyesülései. Ez azt jelenti, hogy a nemzetségeket családi kapcsolatok szálai fűzték egymáshoz: a férfiak valamelyik más nemzetségből szerezték asszonyaikat, és leányaikat a különféle házassági rendszerek jellegétől függően valamelyik más nemzetségbe adták férjhez. Ez az első. Másodszor: az ősi nemzetségi közösségek az árucseré révén is kapcsolatban voltak egymással. Ezek a kapcsolatok természetesen nem voltak rendszerezettek, tartósak, állandóak, de mégis megvoltak. A marxizmus, mint ismeretes, tagadja, hogy csere csak az ősközösségeken belül volt lehetséges. Az árucseré folyamata eleinte "valójában nem az ősközösségeken belül jön létre, hanem ott, ahol ezek az ősközösségek végződnek, a határaikon, azon a néhány ponton, ahol a többi közösséggel érintkeznek." <sup>7</sup> Továbbá. "A különféle közösségek az őket körvező természetben különféle termelőeszközöket és különféle megélhetési eszközöket találnak. Ezért ezek a közösségek különböznek egymástól a termelési mód, az életmód és a termelt javak tekintetében. Ezek azok a természetszerűen kibontakozó különbségek, amelyek a közösségek érintkezésénél a termékek kölcsönös cseréjét létrehozzák...." <sup>8</sup>



Az etnológia igen sok tényt ismer, mely az elmondottakat megerősíti. Például: Dél-Amerika forróéghévi erdeiben a vapisana törzs csónakokat épít más törzsekkel folytatott csere céljaira, a maku-sik nyíl-mérgeket készítenek, az araukánok fazekakat, stb. Hasonló jelenség előfordul Melanéziában, Afrikában, stb. Igaz, hogy az adott esetben törzsekről van szó, amelyek már a barbárság alsó fokán állnak. De itt vannak pl. az ausztráliaiak; ezek még nem régen a vadság középső fokán álltak: kiderült, hogy a nemzetségek és törzsek náluk sem voltak tökéletesen zártak és önellátók. Tasmánia bizonyos körzeteiben a tengeri madarak tojásainak gyűjtése idején megengedték az átvonulást idegen területeken. Magában Ausztráliában abban az esetben, ha a saját területe szűkölködött vadban, bármelyik törzsnek joga volt a másik, szomszédos törzshöz fordulnia és engedélyt kérnie, hogy amannak a területén vadászhasson. A törzsnek, ha olyan területen lakott, amelyen volt agyag, ami más helyeken hiányzott, nem volt kizárólagos joga a saját területéhez: agyagért más törzsek is mehettek arra a területre.

Harmadszor: a tőlünk távoleső korban az egész emberiség létszáma természetesen jelentéktelen volt. Így pl. még Tacitus korában is az összes germánok körülbelül öt-hat millió embert számláltak, vagyis mintegy negyvenszer kevesebbet, mint most /igaz, hogy a mai németek és főként angolok, amerikaiak stb. között más, beolvadt etnikai elemek is vannak, de az ismeretes történelmi időszak folyamán proporcionális viszonylatban aránylag a germánok is ugyanannyi "saját"emberüket "veszítették el" a romanizálódás stb. következtében/. De mennyien lehettek az időszámításunkat megelőző VI-V.században, amikor, először is, csak Jütlandot, Dél-Svédországot /a tengerpartot és a folyók völgyeit, mert az ország belső részeit erdők és mocsarak borították/ és Germániának az Odera és Elba közötti északi részét lakták? Másodszor - s ez a legfőbb, - az anyagi termelésnek sokkal alacsonyabb fokán éltek-e, mint Tacitus korában néhány századon keresztül? És ha még távolabbi évezredekbe pillantunk? Hiszen, mint ismeretes, egy-egy társadalom népességének a száma az anyagi termelés fejlődési fokától függ. Az is köztudomású, hogy aránylag még nem is olyan régen sok mai sík és erdőtlen vidék /az emberi tevékenység eredménye/ teljesen be volt borítva sűrű erdőkkel és mocsarakkal, hogy az emberek akkor tulnyomórészt a folyók völgyeiben, a tavak és tengerek partjain laktak, hogy csupán kisszámú vadász-közösségek és törzsek kóboroltak az erdőkben. Valószínű, hogy sok mai sűrű népességű helyen a tőlünk távoleső korban egészen jelentéktelen számú ember élt. Gondoljunk arra, hogy Szibéria csak a szolutrén és magdalén határán kezdett részben benépesülni, Amerika pedig csak a mezolitik kortól kezdve.

Abban az időszakban, amikor az emberek még olyan nemzetségi kötelékekben éltek, amelyek között még nem voltak törzsi kapcsolatok, az akkori lakosság anyagi termelése, főként vadászati viszonyai alapján rendkívül mozgékony volt és a nemzetségi közösségek egymástól igen nagy távolságban telepedtek le. Hisz pl. az eszkimók is, noha mindössze 33 ezer főt tesznek ki - s nemrégén még a barbárság első fokán éltek, a Csukcs-félszigettől Grönlandig, - az evenkik /tunguzok/ pedig - akiknek száma nem több 50 ezernél - az Obtól az Ohotszki tengerig és a legészakibb részekről Mandzsuriáig helyezkedtek el. Hiszen még a XVI.század elején is, amikor az oroszok Szibériába hatoltak, olyan óriási területen, mint országunk ázsiai része a jelenlegi határok között, az egész lakosság száma, a baskirokat, kazahokat, kirgizeket és Közép-Ázsia népeit



nem számítva, alig érte el az egy milliót. Pedig közülük sok már régóta állattenyésztő /a burjátok, a török törzsek Dél-Szibériában és Altájban, a jakutok/ és iramszarvas-tenyésztő volt /az evenkik, a csukcsok/. Ha Amerikában a XV.sz.végén kb. 50 millió indián élt, akkor természetesen igen kétséges, hogy a mezolitikus korban, midőn az ember először jelent meg itt, az emberek mindent összevéve néhány tizezernyi főnél többen lehettek. Azt sem tételezhetjük fel, hogy a mezolitikus korban milliós embertömegek költözhettek az óvilágból az újvilágba: ez még a "nagy" népvándorlások korában sem történt meg.

Azt hiszem, az elmondottak alapján, mindent összevetve feltehetjük, hogy a nemzeti nyelv időszejében:

a/ a föld egész népessége az anyagi termelés igen alacsony színvonalának viszonyai között egészen jelentéktelen volt, és ezért az ősi nemzeti közösségek teljes létszámát illetően nem gondolkozhatunk csillagászati számokban, mint ahogy ezt N.J.Marr az ősi ázsiai nyelvekről szóló elmélete révén valószínűvé akarta tenni;

b/ ezért alig valószínű, hogy a tőlünk távolosabb korokban több nyelv /akkor nemzeti nyelv/ lehetett, mint később;

c/ még valószínűtlenebb, hogy ezek a nemzeti nyelv, amelyek bizonyos övezetek szerint jöttek létre s az ősi nyelvi folytonosságot alkották, genetikailag ne függtek volna össze egymással, továbbá, hogy közülük sokat ne több, genetikailag vagy területileg egymással összefüggő nemzeti nyelv beszélt volna.

Az az "elmélet", amely szerint az ősidőkben végtelen sok, genetikailag egymással össze nem függő nyelv létezett, lényegében csak nyelvészeti változata annak a reakciós és idealista "elméletnek", amely szerint az ősidőkben állítólag végtelen sok különálló "kultúra" létezett; változata az ember poligenezisét valló antropológiai "elméletnek" és a kultúrák policentrizmusát valló etnológiai "elméletnek". Ahogy az ősi, még törzsi nemzeti közösségek tagjai igen alacsony színvonalu anyagi termelésük folytán csaknem kizárólag tartózkodási helyük földrajzi viszonyaitól függtek s életük jellege a föld különböző pontjain rendkívül elütő és sokféle volt, ugyanúgy a nemzeti nyelv kialakulásában és fejlődésében érvényesülő törvényszerűségek a különféle körzetekben szintén különfélék és sokfélék voltak. Az egyébként egyenlő viszonyok közt élő nemzeti közösségek élete másképpen alakult a hegyvidékeken, mint a síkságokon, és a szárazföld belsőjében fekvő síkságokon is másképp, mint a partmentieken, a szigetekről nem is beszélve. Ilyen körülmények között persze az embertömegeknek és, következésképpen, az ő nyelveiknek a konvergációs és divergációs rendkívül változatosak és sokfélék voltak.

Egyelőre, ismétlem, a nemzeti nyelvekre vonatkozóan, még nem rendelkezünk elegendő konkrét adattal. Ezért a nyelvekkel kapcsolatosan csak a fentebb kifejtett rövid és általános megjegyzésekre szorítkozhatunk azzal, hogy alább áttekinthessük a törzsi nyelv kialakulásának és fejlődésének egyes sajátosságait, mert ezek a sajátosságok közös kutatásaink során bizonyos fokig támpontot nyújtanak ahhoz, hogy a nemzeti nyelv keletkezésében és főként fejlődésében érvényesülő törvényszerűségeket meghatározzuk. De ilyen meghatározás csak akkor látszik lehetségesnek, ha - először - a marxista szemszögből helyesen értelmezték és komoly



fogyatékokosságaitól megszabadított összehasonlító-történeti módszer segítségével sikerül a világ összes nyelvét, a nagy és kicsi nyelveket egyaránt, kölcsönös összefüggéseikben és viszonyukban, különösen alapszókincsbeli részükben megvizsgálni, és - másodszor - ha a marriista hibáktól ugyancsak megszabadított etnológia és régészet feltárja előttünk az emberi kultúráknak és ezek színhelyeinek fő összekötő vonalain lezajlott távoli multnak a lehetőség szerint többé-kevésbé teljes képét.

## 5

A törzsi nyelvek kialakulásának és fejlődésének törvényszerűségeit legjobban az amerikai anyagon mutathatjuk be, mivel az újvilágban a nyelvek az osztálytársadalmat megelőző viszonyok között s még hozzá az államiságot elért népek környezetén kívül fejlődtek ki, és ezért nem voltak kitéve "nemtörzsi" jellegű idegen hatásoknak, amikben az óvilág nyelveinek története oly gazdag.

Köztudomásu, hogy Engels munkáiban klasszikus ábrázolását találjuk annak, hogy miként folyt le az északamerikai indián nyelvek kialakulása és fejlődése. "Látjuk az északamerikai indiánoknál - írja Engels - hogy egy eredetileg egységes néptörzs mint terjeszkedik ki fokozatosan egy óriási földrész területére, hogyan válnak a törzsek megoszlás útján népekké, törzsek egész csoportjává, hogyan alakulnak át a nyelvek, míg végül nemcsak nem értik egymás nyelvét, de elenyészik az ősi egységnek csaknem minden nyoma is; hogyan osztoznak emellett a törzsen belül az egyes nemzetségek is több nemzetségre, a régi anyanemzetségek mint phratriák élnek tovább és mégis e legrégebbi nemzetségek nevei egymástól igen távol lakó és rég elszakadt törzsekben ugyanazok maradnak - a farkas és a medve még nemzetségnev az összes indián törzsek többségénél."<sup>9</sup> A nemzetségi nyelvek kialakulásának és fejlődésének törvényszerűségeiről szóló elméleti fejtegetésünket egészében véve befejezettnek tekinthetjük, ha még kiemelünk egy-két idézetet Engels klasszikus művéből, amelyről mint tudjuk, Lenin teljes joggal a legjobb véleménnyel volt. "Valóban, a törzs és nyelvjárás természetszerűen egybeesik. Amerikában még nemrég előfordult, hogy törzsek bomlása következtében új törzsek és új nyelvjárások keletkeztek, s ez a folyamat talán még ma sem szűnt meg teljesen. Ha két megfogyatkozott törzs egyesült, kivételesen az is előfordul, hogy egy törzsen belül két közelálló dialektust beszélnek".<sup>10</sup> Az a kép, amelyet Engels az északamerikai törzsi nyelvekről rajzolt, alapvonásaiban a világnak azokra az egyéb nyelveire is alkalmazható, amelyek a történeti fejlődés hasonló fokán voltak vagy vannak. A különféle törzsi nyelvek fejlődésében meglévő konkrét sajátosságokat a törzsek életének sokféle sajátossága, többek között az illető törzsek által lakott terület nagysága szabja meg. "Az aránylag kis területre összezsúfolt görögök között nyelvi eltérések kevésbé fejlődtek ki, mint a kiterjedt amerikai erdőségekben; de itt is azt látjuk, hogy csak ugyanazt a főnyelvjárást beszélő törzsek egyesültek nagyobb egységbe és még a kis Attikában is külön tájszólást találunk, amely később az általánosan uralkodó prózai nyelv lett."<sup>11</sup> Természetesen az, hogy sok ember kis területre zsúfolódhassék össze, az anyagi termelési viszonyoktól /vadászat, állattenyésztés, földművelés, az ipari fejlődés foka stb./, továbbá a terület jellegétől /pusztaságok, erdők, hegyek, folyók, stb./, továbbá attól függ, hogy a közeli körzetekben vannak-e vagy nincsenek szabad területek.



A nem több, mint 50 ezer embert számláló evenkik, akikről már beszéltünk, vadászó és szarvastenyésztő termelő viszonyaik által kényszerítve éppen ezért telepedhettek szét a Kelet-Szibériától a Távolkeletig terjedő óriási területen. Ennek következtében az evenkik három /h-ázó, sz-ező, s-ező/nyelvjárást beszélő ősi törzsrre és nyelvjárásra töredeztek szét s ezeknek a nyelvjárásoknak a közeledése új, egyes nyelvjárások kialakulására vezetett. Afrikában, a keleti partvidéktől Kongóig most mintegy 200 bantu nyelvet és nyelvjárást találunk, amelyek kb. 25 millió ember beszél és amelyek közeli kapcsolatban vannak a kb. 700-800 féle szudáni nyelvvel és dialektussal. E 200 bantu nyelv és nyelvjárás olyan egyezéseket és egyöntetűséget mutat, hogy, először, a területük legszélső pontjainak lakói is többé-kevésbé akadálytalanul érintkezhetnek egymással, és, másodszor, hogy a tudósok épp ezért mindezekig nem tudhatták elkészíteni ezeknek a nyelveknek és nyelvjárásoknak többé-kevésbé elfogadható osztályozását.

Sz.P.Tolsztoz professzor feltételezi, hogy a törzsek és törzsszövetségek kialakulásával megszakad "az ősi nyelvi folytonosság" /lásd fentebb/; a törzsi nyelvek azoknak a "tulsulyban lévő ismérveknek" a koncentrációja révén alakulnak ki, amelyek a törzsek vagy /eddig a "vagy"-ig évezredeknek kell eltelnie! / törzsszövetségek kialakulásának területén lévő nyelvekre jellemzők; az, ami az egyes nemzetségek nyelveiben sajátosságosan jellemző, elhal, az pedig, ami az egész egyesülő nemzetség számára közös, fejlődésnek indul, új képződményekkel gazdagodik, melyek már az egész törzsnek vagy törzsszövetségnek sajátjai; a törzsek vagy törzsszövetségek nyelvei kiválnak az ősi nyelvi folytonosságból és elkülönülnek egymástól, aminek következtében éles nyelvi határok jelennek meg. Ez a séma további tanulmányok és vizsgálatok tárgya lehetne, ha meg lehetne szabadítani a mesterséges egyenesvonaluságtól /nem veszi tekintetbe a törzsek megoszlásának és új törzsek keletkezésének tényeit/, és ha az ősi nyelvi folytonosságot közelebb lehetne vinni a nemzetségi nyelvek kezdeti forrásaihoz.

Nem szabad azt gondolnunk, hogy az emberek teljes létszáma a földön mindig változatlan marad, hogy a nemzetségi nyelveket egyszeriben felváltják a törzsi nyelvek, és hogy, mondjuk, az előbbiek koncentrációja révén általában a nyelvek teljes létszáma megfogyatkozik. A magasabb színvonalu anyagi termelés viszonyai között a népesség ebben a korban erősen megsaporodott s ennek következtében erősen megnövekedett és meggyorsult a régi törzsek és nyelveik fokozatos, de állandó megoszlásának és új törzsek és nyelveik kialakulásának folyamata; ezek végül is nagyobbak lettek, mint a nemzetségek és nemzetségi nyelvek eredetileg voltak.

A leghatározottabban tiltakoznunk kell egyes kutatók, régészek, etnológusok és nyelvészek kísérlete ellen, akik a törzsek és nyelveik kialakulásának törvényszerűségeit I.V.Sztálin ama utalására hivatkozva tárgyalják, amelyben a nemzetek kialakulásának konglomerátum-jellegéről van szó. Holott I.V.Sztálin azt írta: "Bauer nyilván összezavarja a nemzetet, amely történelmi kategória, a törzsszel, mely etnográfiai kategória."<sup>12</sup> A törzsek és törzsi nyelvek olyan fogalmak, amelyek egymással összefüggnek és egybeesnek, amit a nemzetekről és nemzeti nyelvekről távolról sem mindig mondhatunk el.



Amig Engels, mint a fentebbi idézetekből láthattuk, a rokon törzsi nyelvek és nyelvjárások keletkezését azzal magyarázta, hogy ősi egységük felbomlott, miközben ennek az ősi egységnek csaknem minden nyoma elenyészett, addig N.J.Marr a nyelvfejlődés hasonló folyamatát éppen ellenkezőleg magyarázta, azt állítva, hogy azok a nyelvek, amelyek valamikor önálló nyelvek voltak, most csupán tájnyelvek és nyelvjárások.<sup>13</sup>

Ennek a történetellenes, egyenesvonalu marriista sémának megfelelően, mely a nyelvek fejlődését a végtelen sok nyelvtől egyetlen nyelv felé való haladásban látja, arra lyukadunk ki, hogy pl. az evenkik vagy az indiánok stb. valamikor külön éltek, azután pedig közeledni kezdtek egymáshoz, s ennek következtében hajdani önálló nyelveik "tájnyelvekké és nyelvjárásokká" változtak.

Kérdezzük: mivel magyarázhatók akkor e nyelvek alapszókincsének és nyelvtani rendszerének régebbi rétegében a meglepő egyezések és azonosságok, és fordítva, a szótári szókészletük és nyelvtani rendszerük újabb rétegeiben levő eltérések? Hiszen, ha igaza lenne N.J.Marrnak, akkor vajjon ezeknek a "megegyezéseknek" és "eltéréseknek" nem éppen ellenkező képet kellene adniok, "hasonlóságokat" az új rétegekben és "eltéréseket" a régiekben? Hiszen ha bizonyos nemzetségi nyelvek megegyeznek egymással a, mondjuk, korábbi vadászéletmód terminológiája tekintetében, de eltérnek egymástól a későbbi állattenyésztési és földművelési mód terminológiája tekintetében, akkor hogy állapította meg itt N.J.Marr az ősi széttagoltságot és a későbbi egységet? Vagy talán N.J.Marr azt akarta mondani, hogy a népek a földműveléstől és az állattenyésztésen keresztül jutottak el a vadászathoz? Ezt persze N.J.Marr nem mondja, noha így értelmezhetjük "az új nyelvelmélet" egyik elemi tételét, nevezetesen: "a nyelvben először a háziállatok nevei jelentek meg, aztán megfelelően a vadaké... A legfontosabb azonban az, hogy ahogyan a vad állatokra átvitték a megszelídített háziállatok neveit, úgy azok közösségeire átvitték az emberi közösségek elnevezéseit..." /Válogatott munkái, 3.kötet, 104-105.l., oroszul/. Vajjon Engels nem azt írta, hogy "a különböző provinciák latin nyelvjárásai egyre jobban eltértek egymástól",<sup>14</sup> pontosan úgy, ahogy a XIV-XVI.században, mondjuk, a mongol nyelvjárások eltértek egymástól?

A mongolok a XII-XIV.században a Volga-vidéken, a Kaukázusban, Közép-Ázsiában és a távoli Kínában mint hódítók tűntek fel. És itt igen meglepő, hogy a névtelen gruz filológus és Gizakosz örömmény író, továbbá a középázsiai mongol szó- és szólás-jegyzékek és a kínai tudósok a XIII-XIV.sz. élő mongol nyelvét úgy mutatják be, mint egységes, egyöntetű nyelvet, amelyen belül csak igen jelentéktelen eltérések és különbségek vannak. Ne gondoljuk, hogy ezen a mérhetetlenül nagy, a Volgától Pekingig terjedő területen csupán valamely egyetlen mongol törzs és nyelvjárás képviselői szóródtak szét! Viszont a mai mongol nyelvek közötti különbségek jelentősebbek, mint a XIII-XIV.századi nyelvjárási különbségek voltak.

Kérdezzük továbbá: a történelem tanúsága szerint pl. a germán törzsek nem egy kis területről, az időszámításunk előtti VI-V.századi Elba-Odera közéről, a mongolok pedig egy aránylag kis területről /a Bajkáltól az Ononig és a Buir-nortól ugyanezen Onon fel-



ső folyásáig terjedő területről/ - telepedtek szét a mostani ismert nagy területekre? És a malájji-polinéziai és melanéziai csoportok? Furcsa "konvergálása" és "közeledése" a népeknek az, ami úgy történik, hogy nagy területekre szakadnak szét egymástól, miközben megőrzik közös nyelvtani rendszerüket és nyelvi anyaguk régebbi rétegeiben meglepő egyezések és újabb rétegeiben eltérések vannak! Hiszen az, amit a germánok és mongolok letelepedéséről mondtunk, sok-sok más népre /indiánokra, eszkimókra, törökökre, stb./ is vonatkozik. Mellesleg megjegyzem, hogy N.J.Marr a nyelvek fejlődéséről felállított sémájával csupán megismétli a renegát Kautsky fantasztikus feltevését, amit Kautsky még 1908-ban hangoztatott s amely szerint a nyelvek fejlődés-menete a soktól az egy felé halad /lásd "Voproszi filozofii", 1950/2. 46.1./ . Emellett Kautsky naívvul úgy véli, hogy a törzsek mozgása állítólag akadályokba ütközött /mintha a törzsi nyelvek sokasága is innen eredne/, akkor, amikor valóban éppen az első törzsek vonultak igen könnyen egyik helyről a másikra és váltak szét különböző irányokba életviszonyaik és az akkori-ban meglevő rengeteg szabad terület révén /indiánok, germánok, az ázsiai nomádok, evenkik, eszkimók, stb./: éppen a könnyű, nem pedig a nehéz mozgási lehetőségek hívták életre a korai törzsi nyelveknek a kevésből kiinduló nagy sokaságát.

Az a koncepció, mely azt tartja, hogy a kezdet kezdetén genetikailag egymással össze nem függő sok nyelv létezett, logikusan csak N.J.Marr kéznyelv-"elméletéből" vezethető le: az emberiség állítólag az egész paleolitikot a kéznyelvvvel élte át. Ez az "elmélet" feltételezi, hogy a kéznyelvvvel érintkező emberek az egész óvilágban hangnyelv nélkül szóródtak szét, sok-sok ázalékszerű egységet alkotva, és csak azután, egymástól függetlenül kezdték megteremteni a hangnyelvet. Holott az emberek már a hangnyelv birtokában váltak szét a föld különböző irányába; innen ered az, hogy a népzetségek és törzsek korában is sok nyelv volt.<sup>15</sup>

Amennyiben, ily módon, a törzsi nyelvekről van szó, úgy kétségtelen, hogy ezek felbomlásának és az új törzsi nyelvek kialakulásának folyamata, vagyis a kevésből a sok felé haladó mozgás, alapvető törvényszerűség a nyelvek és nyelvjárások kialakulásában és fejlődésében a törzsek létezésének csaknem egész történelmi időszakán át egészen a népek kialakulásának koráig. Emlékezzünk rá, hogy a tudománynak - a történettudománynak, a régészettel és etnológiával együtt, valamint a nyelvtudománynak - mai fokán a törzsek és a törzsi nyelvjárások kora az az időrendi határvonal, amelyen túl csak be nem bizonyított s fantasztikus feltevések lehetségesek, s ezek egy időre igen szinpompásnak, vakítóan csábosnak, végtelenül "pontosan körülírtak" látszhatnak, de használhatatlanok azok számára, akiknek nem szokásuk a kávézaccból való marrista jósolgatás.

Nem véletlen az a tény, hogy N.J.Marr és a marristák 25 év alatt egyetlen olyan konkrét történelmi tényt sem tudtak felmutatni, amely azt a tételüket igazolta volna, hogy sok nyelv kereszteződésének következtében új nyelv jön létre, még hozzá olyan nyelv, amely minőségileg a kereszteződő nyelvek egyikéhez sem hasonlít. A dolog úgy áll, hogy a történelem egyetlen ilyen tényt sem ismer. Jellemző az a tény, hogy amikor a múltban N.J.Marr "új" tanításának követői egy és ugyanazon nyelvcsalád bizonyos nyelvei történetének konkrét leírásába fogtak, vagy arra kényszerültek, hogy teljesen elálljanak a nyelvészeti kutatás történelemellenes



marrista módszertanától, mint pl. V.I. Abajev, vagy - hogy eklektikusan építsék fel sémáikat. Így pl. F.P. Filin "Az orosz nyelv vázlatos története a XIV. századig" című tanulmányában /megjelent: Ucsonie zapszki Leningradszkovo pedagogiceszkovo insztyituta im. Gercena", Leningrád, 1940. 27. szám/ ezt írja: "...kétségtelen, hogy az esetek egész sorában /a modern szláv nyelvekben - G.Sz./ egy és ugyanazon jelenség különféle változatai egy olyan közös eredeti alak változásai, amely valaha az összes szláv nyelvek és nyelvjáráások tartozéka volt". F.P. Filin, persze a nyelvi anyag nyomására, egy olyan, a marristák számára "szörnyű" következtetésre jut, ami tudományosan feltétlenül bizonyítható. De mi az, hogy "tartozéka - volt - az összes szláv nyelveknek"? Kiderül, hogy ez "sok és különféle fajta emberi közösségek" konvergációjának az eredménye. Melyeknek? Említi a kiméreket, szarmákat, keltákat és "másokat"/?/, de nem tisztázza, sőt még csak nem is mutat rá, hogy mi az, ami a szláv nyelvekben kimér, szarmata, kelta és "más" eredetű. Az adott esetben a szerző számára csak az látszott fontosnak, hogy megőrizze a marrista jelkép "tisztaságát", amelyet "az ősi szláv-kimér, szláv-szarmata, szláv-kelta és egyéb kapcsolatok egész sor bonyolult problémája" ékesít. Így fest ez a "kétségtelen", az, hogy a "közös alakok" eredetileg az összes szláv nyelvek és nyelvjáráások tartozékai voltak, és így fest az ismeretlen "etnikai és nyelvi viszonyok" "konvergálásának" vonalán létrejött kapcsolatok "problémája"!

F.P. Filin utalása a szláv nyelveknek a távoli múltban megvolt egységére, mint ismeretlen etnikai-nyelvi egységek megelőző konvergálásának eredményére, általában igen jellemző volt a marrizmusra. Körülbelül ilyen képet kapunk: a legrégebbi időkben, amikor az emberek az anyagi termelésnek rendkívül alacsony színvonalán álltak, ment végbe a népek és nyelvek "konvergálásának" végtelen folyamata, ami a civilizáció hajnalán, vagy a barbárság korának második felében a germánoknak, törököknek, a maláji-polinéziai csoportok törzseinek, mongoloknak, stb. a nyelvi egységére "vezetett". Azután ettől a "létrejövő" egységtől fogva kezdődik a divergálás, pl. a maláji-polinéziai csoportok divergálása az Indiai- és Csendes-óceán egész térségében, Madagaszkártól a Husvét-szigetekig.

A divergálás bizonyítható, mivel történetileg igazolható korban zajlott le. De milyen anyagi alapon és milyen társadalmi és gazdasági viszonyok mellett mehetett végbe az idők mélyében a "konvergálás", ami konkrétan teljességgel bizonyíthatatlan?

Hiszen ahhoz, hogy genetikailag különböző nyelvek "divergálása" hozhasson létre egész nyelvcsaládokat, a sok-sok különböző nemzeten törzsnek és népnek hosszantartó érintkezésére volt szükség, mégpedig úgy, hogy néhány évszázad vagy évezred folyamán erős és tartós társadalmi egyesülést alkottak. Ez azonban a történelem korai időszakaira, pl. Európában és Ázsiában az időszámításunk előtti III-I. évezredre vonatkozóan teljesen elképzelhetetlen. A különféle hunn, szkita-szarmata és egyéb "szövetségek" Ázsiában és Európában igen rövid ideig tartottak. I.V. Sztálin nem egyszer megmagyarázta, hogy a Cyrus, Nagy Sándor stb. birodalmához hasonló típusú egyesülések nem voltak tartósak és időtállóak s nem alakulhattak ki bennük a birodalom minden tagja számára érthető közös nyelvek. Viszont ez sokkal későbbi korra vonatkozik, amikor Európában és Ázsiában a rokonnyelveknek már sok családja létezett, persze nem abban a formában, mint a mi időkben. A régebbi korra, ellenkezőleg, a törzseknek és népeknek s ezek nyelveinek a diver-



gálása jellemző. Teljes képtelenség azt hinni, hogy a mai rokonnyelvek családjai régebbi nemrokon nyelvekből keletkeztek valahol az idők mélyén, még a hunn-típusú első törzsszövetségek korát megelőzően: ehhez nem voltak meg a fejlődés szükségszerű gazdasági feltételei. Hiszen még a későbbi, történetileg igazolható korban is azt látjuk, hogy a szláv, mongol, török, román, germán és egyéb rokonnyelvek családjai egyáltalán nem a genetikailag különböző nyelvek számának csökkenése révén alakultak ki, noha egyes külön nyelvek ebben az időszakban valóban kivesztek /de még ezekkel a nyelvekkel kapcsolatban sem mondhatjuk, hogy mindazok a nyelvek, amelyekbe beolvadtak, nem rokonnyelvek/.

A "marrizmus" teljes tarthatatlansága és reménytelen csődje sehol sem tűnt ki oly erősen, mint az egyes nyelvek és nyelvcsaládok történetének konkrét tanulmányozása terén. Az utóbbi 10-15 év alatt éppen itt húzódott az a vizválasztó vonal, ami a marristákat elkülönítette a nem-marristáktól, akik - s ezt önmagunkról is el kell mondanunk - a nyelvtudomány egész sor egyéb alapvető kérdésében ilyen vagy amolyan fokon szintén lesüllyedtek a marrizmusig. Ily nagy erőnek bizonyult a nyelvi anyag ellenállóképessége.

Teljesen igaznak bizonyultak Engels szavai, mondván, hogy "az anyanyelv anyaga és formája" azonban csupán akkor érthető, ha létrejöttét és fokozatos fejlődését követjük, ez pedig nem lehetséges először az anyanyelv elhalt formáinak, másodszor az élő és holt rokonnyelveknek figyelembevételével nélkül.<sup>16</sup> A szovjet nyelvtudomány története ragyogóan beigazolta I.V.Sztálin szavait is: "... e nemzetek /rokon nemzetek - G.Sz./ nyelvrokonságának tanulmányozása a nyelvtudománynak nagy hasznára lehetne a nyelvfejlődés törvényeinek tanulmányozása terén."<sup>17</sup> Ebből érthető, hogy a marrizmus milyen óriási kárt okozott a szovjet nyelvtudománynak azzal, hogy az utóbbi 25 év alatt megghusította a nyelvek összehasonlító-történeti tanulmányozását.

## 7.

A törzsi nyelvek kialakulásának és fejlődésének alapvető és legfőbb törvényszerűsége e nyelvek fokozatos felbomlásának és külön nyelvekre és nyelvjárásokra való oszlásának folyamatában rejlik. Természetesen, a törzsi nyelvek felbomlásának és megoszlásának ezt a fokozatos folyamatát nem kell mechanikusan értelmezni, mint egyenesvonalú és folytonos folyamatot, mely nem ismeri a törzsi nyelvek összeolvadásának, a keresztezett jelenségeknek és mindannak az ellenkező irányú mozgását, ami a konkrét történelmi események folyamán, különösen a katonai demokrácia korában, megtörtént e nyelvek fejlődésének általános sémáját.

Az elmondottakat az általunk ismert törzsi nyelvek és nyelvjárások egész története megerősíti. De nem hunyunk szemét azoknak a rendkívüli nehézségeknek a láttán, amik az összes adott problémának teljes egészében való tudományos megoldását akadályozzák, azoknak a nehézségeknek a láttán, amelyeket napjainkban a régészet, etnológia és nyelvészet állapota okoz, amiről fentebb már többször beszéltünk, de amit, természetesen, a nemzeti társadalom további marxista-leninista vizsgálata révén le fogunk küzdeni. Ugy áll a dolog, hogy az általunk ismert törzseknek és e törzsek nyelveinek a kialakulása és fejlődése nem azoké a törzseké, amelyeket az emberiség történetében ősi, hogy úgy mondjuk, első "szabványos" törzsi szervezeteknek tekinthetnénk.



Amikor L.G.Morgan<sup>18</sup> azt írja, hogy "az indián törzsek természetes képződmények, melyek azáltal jöttek létre, hogy egy és ugyanazon nép szétterült az általa elfoglalt területen s ennek következtében keletkeztek minden törzsnek a nyelvi különbségei, szegmentumai és függetlensége", akkor persze felmerül a kérdés: de mi van e nép mögött és ez hogyan jött létre? Magyarán mondván arról van szó: nem tudjuk pontosan, hogy hogyan és mikor /az első nagy társadalmi munkamegosztás korában, vagyis amikor a pásztortörzsek kiváltak a többi ember tömegéből?/ ment végbe konkrétan a nemzet-ségek törzssé válásának eredeti, fokozatos és hosszantartó folyamata. Ennek a bonyolult problémának a megoldásánál az első szó természetesen a történetészeket, régészeket és etnológusokat illeti meg. Lehetséges-e, hogy ez a folyamat az anyagi termelésnek bizonyos /de milyen?/ fokán úgy ment végbe, hogy az egymáshoz közelálló nemzetségek egy gazdasági és területi egésszé, törzssé koncentráálódtak? Lehetséges-e, hogy a törzsek kialakulása eredetileg éppen fordítva, az adott nemzetségen belül a lakosság természetes megszorodása útján ment végbe /ebben az esetben, úgy látszik, a nemzetségek természetesen törzssé, a nemzetségek alfajai /podrodi/ pedig a törzseken belül exogám nemzetséggé váltak/? De ha ez így van, akkor ez korábban, az emberi lét életviszonyainak alacsony szintjén arra vezetett, hogy egy-egy nemzetség különálló /exogám?/ nemzetségekre oszlott, amelyek egymástól függetlenek, gazdaságilag nincsenek egymással kapcsolatban és területi vonatkozásban is el vannak különítve egymástól, ahogy ez később a természetesen szaporodott törzsekkel történt. A burjátoknál nemrégén még szertartásokkal kísérték és ünnepelték a nemzetségnek két exogám nemzetségre való válását: a közös nemzetségi és az ősök szellemének bemutatott utolsó, "bucsu"-áldozaton a nemzetség közös áldozati üstjét - a nemzetség egységének jelképét - összetörték és máglyára vetették, ezután az újonnan alapított nemzetségek új üstöket szereztek be /ezekben az üstökben csak áldozati húst főztek/ és az áldozati szertartást már külön-külön rendezték meg. Ez természetesen az ősi idők visszhangja volt. Vagy, a helyi és konkrét viszonyoktól függően, egyik is, másik is lehetséges?

Nyelvészeti szempontból az elmondottak abban a tekintetben fontosak, hogy az első esetben az eredeti törzsi nyelvek a későbbiek-től eltérően nyelvjárásokra oszlottak, melyek egykor nemzetségi nyelvek voltak, ha - először - ezek korábban erősen különböztek egymástól, és - másodszor - ha ezeknek az egykori nemzetségi nyelveknek a hordozói többé-kevésbé kiterjedt területen telepedtek szét, olyanformán, mint ez később pl. az irokézeknél, mongoloknál, stb. két vagy több meggyöngyült törzsnek egy törzssé való egyesülésénél történt.

Ami a törzsi nyelvek kereszteződését illeti, ilyen esetek persze voltak, de rendkívül ritkán. Ezért a nyelvkereszteződés az első törzsek létezése idején a törzsi nyelvek kialakulásának és fejlődésének nem jellegzetes és döntő sajátossága. A dolog úgy áll: igen nehezen képzelhető el, hogy ebben a korban két vagy több nemrokon törzs és ezek nyelve egy egésszé egyesülhetett, mivel ehhez nem voltak meg a fejlődés gazdasági feltételei. Ha a régészet meg fogja állapítani, hogy kulturális tekintetben a "kereszteződés" lehetséges, akkor ez leginkább a törzsek közötti csere alapján folyó kölcsönös érintkezéseknek, vagyis a viszont-kölcsönzéseknek lehet a következménye.

Ami a kétségtelen antropológiai adatokat illeti, ezek tulnyomó részben nem annyira egész törzsek kereszteződésének és összeolva-



dásának eredményei, mint inkább - először - a törzsek közötti tartós házassági kapcsolatoknak, többek között a más törzsbeli asszonyok erőszakos szöktetésének a következményei, és másodsor annak, hogy egy-egy törzs saját állományához csatol több vagy kevesebb mástörzsbelit, többek között - hadifoglyokat; a "keresztződő" törzsek emellett tovább folytatják önálló létüket, nem vesznek ki.

Végeredményül azt kapjuk, hogy semmiképpen sem szabad összezavarni két vagy több nemrokon nemzetségnek, törzsnek és népnek s ezek nyelveinek a keresztződését két vagy több rokon nemzetségnek, törzsnek és népnek s ezek nyelveinek egy egésszé való összeolvadásával. Az utóbbi gyakoribb, az első pedig ritkább, legtöbbször erőszakos jellegű és történetileg későbbi jelenség. A gazdag etnográfiai irodalomból ismeretes pl., hogy az etnikai képződmények nemzetségi-törzsi fokon álló sok népnek hadifogságba esett tagjai szívesebben vetik alá magukat a kinhalálnak, hogysem önként belépjenek az idegen nemzetség vagy törzs állományába.

Persze ugyanigy nem szabad összezavarni a keresztződést és az összeolvadást az egyoldalu vagy kölcsönös nyelvi hatásokkal, kölcsönzésekkel, stb. sem.

Az előadottakkal kapcsolatosan teljesen helyénvaló, ha itt emlékeztetünk I.V.Sztálin zseniális magyarázatára a nyelvek fejlődésének törvényeiről a szocializmus világméretű győzelmét megelőző és követő korszakra vonatkozóan. I.V.Sztálin a szocializmus világméretű győzelmét megelőző korszakról szólva a nyelvek keresztződéséről beszél. Áttérve a szocializmusnak az egész világon elért győzelmét követő korszakra, I.V.Sztálin a nyelvek összeolvadásáról beszél: "... ki fognak emelkedni eleinte a leggazdagabbá vált egységes övezeti nyelvek, azután pedig az övezeti nyelvek egy közös nemzeti nyelvvé olvadnak össze, amely természetesen nem lesz sem német, sem orosz, sem angol nyelv, hanem egy új nyelv, amely magába olvasztotta a nemzeti és övezeti nyelvek legjobb elemeit".<sup>19</sup>

A szocializmus világméretű győzelmét követő kor nyelveinek fejlődési törvényeit természetesen semmiképpen sem szabad összezavarni azzal, ami a nyelvekkel a világtörténelemnek eddig a fázisáig megy végbe. De ugyancsak meg kell jegyeznünk azt is, hogy a nyelvek összeolvadása egészében és alapjában nem volt, a jövőben pedig egyáltalában nem lesz erőszakos jellegű. Ezért nem véletlen, hogy I.V.Sztálin terminológiájában is visszatükröződnek a nyelvek keresztződése és összeolvadása közötti, fentebb kimutatott különbségek. Nem véletlen az sem, hogy I.V.Sztálin a nemzeti nyelvekben eltűnő nyelvjárásokról azt írja, hogy "beolvadnak ezekbe a nyelvekbe", nem pedig azt, hogy keresztződnek. Hiszen a leggyőzöttnek bizonyuló nyelvek és nyelvjárások a keresztződés következtében egyszerűen eltűnnek, nem pedig beolvadnak a győztes nyelvekbe.

Speciálisan nyelvészeti szempontból az alapvető és gyökeres különbség a rokonnyelveknek a múltban végbement összeolvadása és az összes nyelvnek a jövőben bekövetkezendő összeolvadása között, egyebek mellett, abban van, hogy az előbbi esetben egyforma struk-



turájú, többé-kevésbé egyforma alapszókinccsel és egyforma nyelvtani rendszerrel rendelkező nyelvek olvadtak össze egy közös nyelvvé. A második esetben a legeltérőbb strukturájú, legkülönbözőbb alapszókinccsel és nyelvtani rendszerrel rendelkező nyelvek fognak összeolvadni egy közös világnyelvvé. Az elmondottak szerint s ezek következtében a nyelveknek a múltban végbement és a jövőben végbemenő összeolvadása különbözőnek bizonyul.

I.V.Sztálin a nyelvkereszteződés lényegét megvilágítva azt írja: "Teljesen helytelen lenne azt gondolni, hogy, mondjuk, két nyelv kereszteződése után egy új, harmadik nyelv keletkezik, amely egyik keresztezett nyelvre sem hasonlít és minőségileg különbözik mindegyiktől. A valóságban a kereszteződésnél az egyik nyelv rendszerint győztesként kerül ki, megőrzi nyelvtani rendszerét, megőrzi alapszókinccsét és saját fejlődésének belső törvényei szerint fejlődik tovább, ezzel szemben a másik nyelv fokozatosan elveszti minőségét és fokozatosan elhal.

Következésképpen a kereszteződés nem valamely új, harmadik nyelvet eredményez, hanem megőrzi az egyik nyelvet, megőrzi annak nyelvtani rendszerét és alapszókinccsét s lehetővé teszi számára, hogy saját fejlődésének belső törvényei szerint fejlődjék.

Igaz, eközben a győztes nyelv szótári szókészlete bizonyos mértékben gazdagodik a legyőzött nyelv szókészletéből, az azonban nem gyengíti, hanem, ellenkezőleg, erősíti a győztes nyelvet."20

Hogy helyesen értelmezzük ezt a Sztálin-idézetet, emlékeztetnünk kell rá, hogy ez N.J.Marrnak a különböző strukturájú nyelvek kereszteződéséről vallott koncepciója ellen irányul. Ismeretes, hogy e marrista koncepció szerint két vagy több különböző strukturájú /különböző szótári szókészlettel és különböző nyelvtani rendszerrel bíró/ nyelv kereszteződése következtében új nyelv keletkezik robbanás után, a régi minőségéből az új minőségbe való ugrásszerű átmenet után. Más szóval, a marrista koncepció nem arra gondol, amit mi a többé-kevésbé egyforma strukturájú rokonnyelvek összeolvadásának nevezünk. Ez a koncepció mindenekelőtt a különböző strukturájú és nemrokon nyelvek kereszteződésére gondol, mert, mint ismeretes, N.J.Marr gőgösen lenézett minden olyan kísérletet, mely a rokonnyelvek összehasonlító-történeti tanulmányozására irányult.

De ha már a rokon törzsi nyelvek, különösen később, a katonai demokráciának és a népek kezdeti kialakulásának korában, össze is olvadnak bizonyos gazdasági, kulturális, történelmi és egyéb viszonyok miatt /háborúk, betegségek, éhség, stb./, ez az összeolvadás fájdalommentesen és akadálytalanul, ámbar igen lassan megy végbe.<sup>21</sup> Miért? Azért, mert az összeolvadó rokonnyelvek és nyelvjárássok nyelvtani rendszerük, alapszókinccsük és még szótári szókészletük nagyobb részében is általában egytipusúak, hasonlók egymáshoz, megegyeznek egymással, vagyis azonos strukturájuk van. Éppen ezért a rokonnyelvek és nyelvjárássok között végtelen sok átmeneti vagy "keverék" nyelvet és nyelvjárást találunk, amelyek a legfűrészből módon fonódnak össze egymással és a konvergálás és divergálás kereszteződő vonalainak egész skáláját adják. Az elmondottakra igen szépen mutat rá F.Engels a frank nyelvjárásról szóló monográfiájában, különösen a ripuári nyelvjárássok példáján. Éppen ezért két rokonnyelv vagy nyelvjárás érintkező pontján, különösen a nomád népeknél, amelyek a jószágot terelve és alkalmas



legelőket keresve szakadatlanul mozgásban voltak és gyakran találkoztak egymással, igen sokszor /törzsi fokon lévő/ keveréknyelveket és nyelvjárásokat hoztak létre. Pl. Mongoliában a halha és oirat nyelvjárások érintkező pontján találjuk az egyelőre ismeretlen eredetű hotogoit törzs nyelvjárását, amely halha és oirat elemek keveréke. Ugyanezt mondhatjuk a burját-mongolok nyelvjárásáról, akik régóta a burjátok és halhák között élnek, továbbá egyes skandináv nyelvek nyelvjárásairól.

Az elmondottakkal kapcsolatosan szükséges, hogy pontosan meghatározzuk a nyelvjárás fogalmát, amelynek mindezekig, mint ismeretes, még nincs általánosan elfogadott meghatározása. A nyelvjárás az egész nép által beszélt nyelv helyi válfaja; nyelv, amely a néptömegeket az egész nép területének egy bizonyos részén szolgálja; van nyelvtani rendszere és alapszókinése; történeti fejlődésében és e fejlődés belső törvényei szerint alá van rendelve az egész nép által beszélt nyelvnek, mint az alacsonyabb forma a magasabb formának. Ezért a nyelvek olyanok, mint az önálló folyók, a nyelvjárások pedig csak mint a patakok, amelyeket nem a medrük szélessége és mélysége különböztet meg a folyóktól, hanem az, hogy nem a tengerbe és tavakba ömlenek, hanem a folyóba. Ezért érthető, hogy a különböző német "nyelveket" miért tartják nyelvjárásoknak, noha hordozóik nagyon nehezen értik meg egymást, de pl. a kazahokét és kirgizekét külön nyelveknek tekintik, pedig kevésbé térnek el egymástól, mint a német nyelvjárások. A dialektusoktól meg kell különböztetnünk a tájszólásokat /govor/, amelyek nem nyelvtani rendszerükben és alapszókincsükben, hanem hangtani sajátágaikban térnek el egymástól.

Ily módon, két /törzsi fokon lévő/ rokonnyelvnek és nyelvjárásnak az összeolvadása következtében olykor megjelenhet és kialakulhat egy új nyelv vagy nyelvjárás, az összeolvadó nyelvek vagy nyelvjárások új változata, mert az adott esetben nem olyan új nyelv vagy nyelvjárás, a nyelv új alakja alakul ki, amely minőségileg különböznék az összeolvadó s ugyanazon rokon strukturával rendelkező nyelvek és nyelvjárások mindegyikétől. Hiszen két rokonnyelv és nyelvjárás összeolvadásakor nem megy végbe és nem mehet végbe strukturáik reorganizálása; ezek csupán kiegyenlítődnek, nem pedig egyszerűen eltűnnek, új strukturát fejlesztve ki.

Az "új nyelvelmélet" azonban nem tett semmiféle megkülönböztetést a rokonnyelvek összeolvadása és a nemrokon nyelvek keresztesződése között. A marizmus hívei nyelvkeresztesződési elméletük bizonyítására semmi jobbat nem találtak, mint hogy a rokonnyelvek összeolvadásából és a rokon nyelvjárások kölcsönös egymásrahatásáról hoztak fel példákat. Így pl. Sz.D.Kacnyelszon azt írta, hogy "a Skóne tartomány svéd tájszólásainak a kelet-zelandiai dán tájszólásokhoz való közeli hasonlósága többek között annak a következménye, hogy Skóne 1685-ben Dániához tartozott".<sup>22</sup> Az efféle utalást aligha lehet az összehasonlító-történeti módszer "cáfolatának" tekinteni és úgy venni, mint a marista nyelvkeresztesződési elmélet helyességének "bizonyítékát".

A nemrokon nyelvek keresztesződése, ahogy ezt I.V.Sztálin megvilágítja, nem vezethet a keresztesződő nyelvek mindegyikétől minőségileg különböző új nyelvnek a megjelenésére. A legjobb esetben csupán a győztes nyelv új válfaja adódhat, mint a győztes nyelvnek a legyőzött nyelv egykori hordozói körében létező alakja, miközben a legyőzött nyelv nyelvtani rendszere és alapszókinése



csaknem teljesen eltűnik. A győztes nyelv új válfaja vagy a győztes nyelvnek a nyelvjárását képviselheti /pl. a valamikor az egyik tunguz nyelvjárást beszélő dahurok vagy dagurok mongol nyelve/, vagy új nyelv lehet, de a győztes nyelvhez képest már rokonn nyelv /pl. némelyik román nyelv a latinhoz viszonyítva/. Az egyes nyelvek válfaja nem speciális, más minőségű nyelv.

A marristák nyelvkereszteződési "elméletét" nem lehet az olyan "keverék"-nyelvekre való hivatkozással igazolni, mint amilyenek a kreol-típusú nyelvek s azok, amelyek a Távol-Keleten léteztek. A dolog úgy áll, hogy, először, ezek tulajdonképpen nem nyelvek, hanem zsargonok, amelyek, mint ahogy azt az efféle "nyelvek" leghívatottabb kutatója, G. Schuhardt mondta, nem a néptömegek egészét szolgálják, hanem a kereskedő, hivatalnok, misszionárius, katonai és egyéb szűk társadalmi rétegeket; másodsor, ezeknek a "nyelveknek" nincs reményük a továbbfejlődésre; harmadsor, s ez a legfőbb, az ilyen zsargonok, nem lévén saját nyelvtani rendszerük és alapszókincsük, az egyik nyelv nyelvtani rendszerének durva leegyszerűsítései és a két nyelv szókészletének csak egy részére kiterjedő véletlen keverékei, melyek nem szolgálhatják az emberek érintkezését az emberi tevékenység minden területén.<sup>23</sup>

De viszont tökéletesen más a helyzet a rokonn nyelvek /természetesen a közeli rokonságban állókra gondolok/ és nyelvjárások összeolvadásánál; ezek közül a leggyőzött részben vagy teljesen csak azt a többé-kevésbé jelentéktelent veszíti el, ami a győztes nyelvtől vagy nyelvjárástól megkülönbözteti, és a többi, ami az utóbbihoz közelítette s ami azt vele, a leggyőzött nyelvvel vagy nyelvjárással a közös származás és fejlődés révén összeköti, mind megőrzi. Két vagy több nemrokon nyelv kereszteződése nem eredményezhet minőségileg új nyelvet, a nyelv új formáját, mint ahogy lehetetlen új hosszsmértéket vagy teljes összeget kapnunk, ha a pudot az arsinával rakjuk össze /a pud orosz sulymérték, az arsin a orosz hosszsmérték.- Ford./. Két vagy több rokonn nyelv vagy nyelvjárás összeolvadásánál néha létrejöhet ezeknek egy új válfaja, amelyben az összeolvadó nyelvek és nyelvjárások strukturája ez utóbbiak közös belső fejlődéstörvényei szerint fejlődik tovább. "A válfajok az adott fajta létformái, nem pedig egy másik fajtvá való átalakulásának fokai" /T.Liszenko, Pravda, 1950, XI.3./. Azaz a köztudomású fenntartással, hogy a nyelv nem biológiai jelenség, T.Liszenkonak ezt a tételét a nyelvre is alkalmazhatjuk.

Az "új nyelvelmélet" a rokonn nyelvek összeolvadásával és a nemrokon nyelvek kereszteződésével ugyancsak összezavarja a kölcsönzéseket is. "Azok a szavak, amelyek beleférnek a hangmegfelelések szabályaiba - írja ugyanaz az Sz.D.Kacnyelszon<sup>24</sup> - a nyelvek rokonságának megnyilvánulásai, azok a szavak pedig, amelyek nem férnek bele ezekbe a szabályokba, kölcsönzések; így vélekedtek a régi formalista nyelvtudomány hívei, mintha bizony a későbbi kölcsönzések nem tanuszkodnának a különféle népek reális történelmi kapcsolatairól!"

Ami a "különféle népek reális történelmi kapcsolatait" illeti, szeretnénk megtudni, hogy vajjon az "új nyelvelmélet" "hívei" valóban komolyan hisznek-e az ilyen kapcsolatok lehetőségében olyan népek között, mint a délamerikai indiánok, ausztráliaiak, baszkok, örmények, gruzok és mások, amelyeknek a szavak genetikailag naga N.J. Marr származtatta a legtávolabbi múlt közös gyökereitől /lásd válogatott munkáit, IV.kötet, 94.l. és továbbiakat/? Vagy N.J.Marrnak ezek azok a "csupán véletlen és kidolgozatlan" tételei, amelyeket a "formalisták" oly "alattomosan" használtak ki polémiáik



céljaira? Az egész dolog nyitja, úgy látszik az, - írja Sz.D. Kacnyelszon, - "hogy a legrégibb kor hangfejlődésének szabályai különböztek a későbbi hangfejlődés szabályaitól, és a régi nyelvészet által kidolgozott eszközök nem alkalmasak arra, hogy feltárjuk a nyelvek kereszteződésének és konvergálásának folyamatait, melyek a legrégibb korban mentek végbe." Ha pl. a mongoloknál a borju neve bijaru, a burjátoknál buru, az oiratoknál büri /a karakalpakoknál buzau, a kirgizeknél müzo/ - a korábbi biragu-ból, akkor ez a marristák számára éppúgy "konvergáció", mint a mongol savung ← arab sabun ← latin sapo → francia savon /szappan/ esetében is: az egész dolog csak a "hangfejlődés szabályainak" eltérésében rejlik! Persze a feltétlenül "forma-lista" mongolista a fenti esetben azt mondja, hogy a borju szó a különböző mongol népeknél e népek történetileg igazolt és közismert közössége korának ősi alapszókinés-rétegéhez tartozik, a szappan szóval kapcsolatban pedig pontos történelmi krónikákra hivatkozhatunk, amelyek elmondják, hogy milyen korban és évben utaztak az arab kereskedők Közép-Ázsiába, kialakítva ezzel a különféle népek "reális történelmi kapcsolatait".

Ily módon, a nyelvek közötti kereszteződés, összeolvadás és kölcsönzések következményeinek teljes és kaotikus összezavarásában ismét a legpregnansabban megmutatkozott az "új nyelvelmélet" minden fogyatékosága és történetellenessége. Tarthatatlannak bizonyult az a séma is, amely szerint a nyelvek fejlődése az ősi sokfélelenségéből az egy nyelv felé halad, mivel ez a séma nem a társadalmi fejlődés-folyamatról vallott marxista nézeteknek felel meg, hanem az antropológiában érvényesülő reakciós, idealista poligenézis-"elméletnek", és N.J.Marr antimarxista koncepciójának, amely szerint a beszédnek eredetileg holmi kéznyelv jellege volt, az emberek az egész földgolyón ennek a birtokában telepedtek szét, hogy aztán egymástól függetlenül hozzák létre a különféle, genetikailag egymással össze nem függő nyelveket. Holott valójában az emberek már a hangnyelv birtokában telepedtek szét különböző irányokban; innen ered az is, hogy olyan sok genetikailag összefüggő nyelv létezik.

Természetesen nem akarjuk azt mondani, hogy soha sem történt meg, hogy egyes nyelveket más nyelvek elnyeltek, hiszen Európában pl. az etruszk nyelv és egyéb nyelvek eltűntek, Dél-Szibériában még a múlt század közepén tűntek el a szamojéd és a paleo-ázsiai nyelvek. De egyik-másik nyelvnek az eltűnése nem mindig járt együtt azzal, hogy általában az összes nyelvek száma csökkent volna. A római korban nem léteztek többé gallok, ibérek, ligurok, moricumiak, stb., ellenben később, fordítva, a latin nyelvjárások, amelyek elnyeltek ezeket a nyelveket, egyre jobban és jobban divergáltak és egész sor román nyelv kialakulásához adtak indítékot. A mai olasz nemzet a rómaiakból, germánokból, etruszkokból, görögökből, arabokból, stb. jött létre, ez azonban nem vezetett az arabok, germánok, görögök stb. általános kiveszésére; az etruszkok eltűntek ugyan, viszont most több germán és román nyelv van. A későbbi kora, a nemzeti és törzsi nyelvek korához képest, általában az olyan nyelvkereszteződés jellemző, amely nem mindig vezet arra, hogy az egyes nyelveket a többi nyelvek teljesen felszívják és amelynek folyamán az utóbbiak mintegy kicserélik hordozóikat, mint a mongol és török nyelvekkel történt az utóbbi tíz évszázadban.

Azt, hogy sok nyelv volt, nem tagadjuk, mivel ez a késői nemzeti és törzsi nyelvek korára vonatkozóan - tény. Csupán azt akarjuk



mondani, hogy, először, a nyelvek sokasága nem eredendő és hogy másodszor, ezek a nyelvek genetikailag összefüggtek egymással, mivel a nemzetségek és törzsek mindegyre fokozódó tagolódásának eredményei voltak; ez a tagolódás olyan mértékben fokozódott, amilyen mértékben az anyagi termelő viszonyok növekedtek és a nemzetségek és törzsek az egész földgolyón széttelapultak, míg nem az ősi rokonságnak és egységnek minden nyoma teljesen elenyészett, ahogy erre F. Engels utalt az északamerikai indiánokkal kapcsolatban. Magától értetődik, hogy egyetlen "ősnyszlvről" szó sem lehet, mivel az ősi nemzetségi nyelveket, mint gondolhatjuk, bizonyos övezeti határokon belül a nyelvi folytonosság jellemezte.

/Izvesztija AN SZSZSZR, OLJa, 1951/1.66-86./

### J e g y z e t e k:

1. I. Sztalin. Marksizmi voproszi jazikoznanyija /A marxizmus és nyelvtudomány kérdései/. Oroszul: Moszkva, Goszpolityizdat, 1950. 12.1. Magyarul: Sztalin, Marxizmus és nyelvtudomány. A nyelvtudomány néhány kérdéséhez. Szikra 1950. 12.1.
2. A nyelveknél azt vettük figyelembe, hogy mennyien beszélték őket.
3. Lásd K. Marx, A politikai gazdaságtan bírálatához. Oroszul: Goszpolityizdat 1949. 219.1.
4. U.o. 195.1.
5. Sztalin, id.m. Oroszul: 26.1. Magyarul: 24.1.
6. Lásd Izv. AN SZSZSZR, szer. isztorii i filozofii, VII. kötet, 1950/4. 355.1. /oroszul/.
7. K. Marx, id.m. 38.1.
8. K. Marx és F. Engels, Művei, 17. k., 387-388.1. /oroszul/.
9. K. Marx és F. Engels, Válogatott művek, 2. k., 238.1. /oroszul/. Magyarul: Szikra 1949. 247-248.1. /Kiemelés tőlem.- G.Sz./
10. U.o. Oroszul: 234.1. Magyarul: 244.1.
11. U.o. Oroszul: 245.1. Magyarul: 255.1.
12. I. V. Sztalin, Művei, 2. k., 301.1. /oroszul/. Magyarul: Szikra 1949. 2. k., 326.1.
13. N. J. Marr, Válogatott munkái, 4. k., 135.1. /oroszul/.
14. K. Marx és F. Engels, Válogatott művek, 2. k., 282.1. /oroszul/. Magyarul: Szikra 1949. 294.1. Engels ugyanott a 177. lapon. /oroszul; magyarul: a 184. lapon/ sokatmondóan megjegyzi: "Az európai és árja népeknél még közösek az állatnevek, a természet növények nevei azonban csaknem sohasem azonosak."
15. N. J. Marr általában elég furesa képet ad erről. A hangnyelv termelőeszköz, mágikus eszköz és kezdetben csak a mágusok tulajdona, akik, következésképpen, az őstársadalom legtermelőképebb "osztálya" voltak, míg a többi ember mind, ha nem kizsákmányoló és élősd, akkor kevésbé termelőképes elem, mivel a hangnyelvet megelőző kéznyelvet használta. N. J. Marr felfogása a nyelvről mint mágikus eszökről és termelőeszközről, valamint a Marr-féle "munkamágikus folyamatok" A. N. Veszeloovszkijnak az ősi szinkretizmusról szóló elméletére emlékeztetnek. Továbbá. Ha a világ minden nyelvének minden szava állítólag a hirhedt négy elemre és ezek származékaira vezethető vissza, ha ennél fogva "az orosz nyelvnek... egyetlen gyök-



szava, egyetlen jelensége sincs, amelynek ne lenne vagy közönséges vagy nyelvjárási hasonmása a Szovjetunió nyelveiben vagy a határain túl élő nyelvekben" /lásd N.J.Marr előszavát a Jafetyicseszkij szbornyik 7.kötetéhez, Leningrád, 1932. 7.1.oroszul/, akkor ez a négy elem csupán nyelvészeti változata A.N.Veszeloovszkij vándor-motívumainak.Veszeloovszkij szerint is, Marr szerint is ezért nehéz egyik vagy másik irodalom, egyik vagy másik nyelv önállóságáról beszélni.

16. Lásd F.Engels, Anti-Dühring, 1931. 306.1. /oroszul/. Magyarul: Szikra 1948.304.1.
17. Sztálin, id.m. Oroszul: 34.1. Magyarul: 31.1.
18. L.G.Morgan, Doma i domasnyaja zszizny amerikanszkih tuzemcev /Az amerikai bennszülöttek otthona és családi élete/, Leningrád 1934. 15-16.1. /oroszul/.
20. U.o. Oroszul: 29-30.1. Magyarul: 27.1. /Kiemelés tőlem.-G.Sz./
21. Olykor az összeolvadás a háborús és egyéb események miatt, vagy a lakosság természetes megszorodása következtében nem is megy végbe teljesen, ami azzal jár, hogy az illető törzs ismételten megoszlik és távoli területekre telepszik szét; ez történt pl. némelyik mongol-orosz törzsszel.
22. E.Vessén, Szkangyinaovszkije jaziki /A skandináv nyelvek/, Moszkva, 1949. 142.1., Sz.D.Kacnyelszon megjegyzése /oroszul/.
23. Különösen fontos kiemelni, hogy az egyik nyelv nyelvtani rendszerének leegyszerűsítése a másik nyelv nyelvtani rendszerétől teljesen függetlenül megy végbe; az utóbbi semmiképpen sem hat a zsargon "nyelvtanára", mint ez pl. a kereskedő-iparos környezetben élő mongol-orosz és mongol-kinai zsargonnal történt a forradalomelőtti Mongóliában. Hasonlóképpen a francia-kreol nyelvjárásokban egyedül csak a francia nyelv leegyszerűsödésével állunk szemben, nem pedig a francia és a bennszülött nyelvek strukturális keverékével.
24. Lásd Kacnyelszon előszavát E.Vessén említett könyvéhez. 10.1. /oroszul/.